PULINET Journal

จากปูม...สู่ภูมิ...สู่ความยั่งยืน
From Oral History to Wisdom and Sustainable

ชัยวัฒน์ น่าชม
สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช e-mail: chaiwat.nar@stou.ac.th

บทคัดย่อ

การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลเป็นการศึกษารวบรวมประเด็นความรู้ที่ได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยที่มาบรรยายและฝึกปฏิบัติให้บุคลากรที่รับผิดชอบงานจัดการความรู้และพัฒนาองค์กรของห้องสมุด รวมถึงผลงานอันเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนนทบุรีศึกษาที่จัดเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงและบุคลากรกลุ่มเป้าหมายที่ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมคิดร่วมทำและร่วมฝึกปฏิบัติภาคสนามในการเก็บรวบรวมสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล รวมถึงบุคลากรของห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่เป็นผู้แทนในคณะทำงานข้อมูลท้องถิ่น ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค (PULINET) ที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่เหมือนและแตกต่างจาก 4 ภูมิภาคของไทยก่อให้เกิดแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินงานการจัดการความรู้ด้านสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล จากปูมสู่ภูมิ ด้วยกระบวนการและขั้นตอนของการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล การเตรียมการก่อนปฏิบัติการภาคสนาม เทคนิควิธีการของการปฏิบัติงานภาคสนามในการสัมภาษณ์ การสังเกต การบันทึกข้อมูลจากสื่อบุคคล และการดำเนินการหลังการเก็บรวบรวมสารสนเทศ ตลอดจนการประมวลเนื้อหาและพัฒนาสารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับจากสื่อบุคคล ที่ก่อให้เกิดผลิตผลด้านนนทบุรีศึกษาอันเป็นสาธารณสมบัติที่ยั่งยืนของชุมชนคนนนทบุรี

คำสำคัญ:

ภูมิปัญญาท้องถิ่น, นนทบุรีศึกษา, การจัดการสารสนเทศ, สื่อบุคคล, การจัดการความรู้

Abstract

Local wisdom Information management with personal media gather to education on issues that are from. The qualifications and expertise of both internal and external university lectures and practical training for personnel responsible for knowledge management and organizational development of the library. The results arising from the exchange of personnel related to information management with the Nonthaburi Studies. At the experienced personnel and personnel straight group

targeted at the CoP. The new training and the field workers to collect information for the spiritual local wisdom persons. The staff of the library universities who is responsible represent the committee at the local information a working group for PULINET at the new knowledge information management with local personal media. Similarities experience and differences of the four regions of Thailand, causing the best practices in the management of knowledge, information, many almanacs knowledge of personnel media into the local wisdom with the processes and procedures of management, Information agreements with local personal media, Preparing for the field operations. Techniques of field operations in the interview to empirically record information from personnel media. and the action after collecting information. As well as processing content and information with local wisdom that has been personal media.

Keyword:

Local Wisdom, Nonthaburi Studies, Information management, Personal Media, Knowledge Management

บทนำ

การจัดการสารสนเทศด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น แหล่งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านบุคคลจัดเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญมาก เพราะเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่เป็นการสั่งสมองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญไว้ในตัวบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา ผู้รู้หรือที่เรียกขานกันโดยทั่วไปว่าปราชญ์ชาวบ้าน หรือปราชญ์ท้องถิ่น นับวันผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่สั่งสม องค์ความรู้ด้านต่างๆ เหล่านี้ มีจำนวนลดน้อยลงทุกวัน ด้วยสาเหตุที่อายุมากขึ้น หรือด้วยการถ่ายทอดและสั่งสมความชำนาญจากบุคคลสู่บุคคลที่ต้องใช้เวลายาวนาน หรือแม้แต่ความเชื่อส่วนตัวที่ไม่ประสงค์จะถ่ายทอด องค์ความรู้บางเรื่องราวให้คนในครอบครัวหรือคนอื่นๆ จากอุปสรรคและความจำเป็นดังกล่าว สำนักบรรณสารสนเทศเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการรวบรวมองค์ความรู้จากปราชญ์ท้องถิ่นเหล่านี้ จึงได้ดำเนินงานการศึกษาวิจัยด้านนนทบุรีศึกษา เพื่อสืบเสาะ แสวงหา รวบรวม คัดเลือก จัดเก็บ ประมวลเนื้อหาและเผยแพร่สู่สาธารณชนด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนนทบุรีศึกษาของผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในจังหวัดนนทบุรี ซึ่งส่วนมากเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากสื่อบุคคลเป็นส่วนใหญ่ จากประสบการณ์การดำเนินงานวิจัยเพื่อพัฒนาเนื้อหาและการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาด้านนนทบุรีศึกษา ระหว่างปี 2548-2558 บุคลากรของสำนักบรรณสารสนเทศในฝ่ายงานการพัฒนาเนื้อหาด้านนนทบุรีศึกษาได้สั่งสมประสบการณ์และสร้างองค์ความรู้ในการจัดการสารสนเทศด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลมาเป็นลำดับ แต่องค์ความรู้ที่ได้สั่งสมสร้างขึ้นนี้ยังเป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในกลุ่มบุคลากรจำนวนน้อยมาก สำนักบรรณสารสนเทศจึงดำเนินการจัดการความรู้เรื่อง การจัดการความรู้ด้านสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล เพื่อให้บุคลากรของสำนักบรรณสารสนเทศมีทักษะความรู้ และมีแนวปฏิบัติที่ดีที่จะสามารถดำเนินงานด้านการรวบรวมสารสนเทศ จัดเก็บ วิเคราะห์ สังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก

สื่อบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างวัฒนธรรมที่ดีในการดำเนินงานการจัดการความรู้ของสำนักบรรณสารสนเทศต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้มีองค์ความรู้ด้านการศึกษา รวบรวม จัดเก็บ วิเคราะห์ สังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการดำเนินงาน สู่บุคลากรกลุ่มเป้าหมายของการจัดการความรู้ของสำนักบรรณสารสนเทศ

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

สำนักบรรณสารสนเทศได้ดำเนินการจัดการความรู้ในงานห้องสมุด ทั้งในด้านงานเทคนิคห้องสมุด งานบริการสารสนเทศและงานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ตั้งแต่ปี 2548 เป็นต้นมาอย่างต่อเนื่อง เพราะการดำเนินงานการจัดการความรู้นั้น จัดเป็นการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ที่เกิดจากภูมิความรู้ของบุคลากรในหน่วยงานที่ได้ร่วมคิดร่วมทำและร่วมสร้างสรรค์กันเป็นอย่างดี ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 สำนักบรรณสารสนเทศได้กำหนดประเด็นความรู้เรื่อง การจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล ที่ครอบคลุมพันธกิจของห้องสมุดด้านการจัดบริการห้องสมุดและสารสนเทศและการส่งเสริมการค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อการศึกษาค้นคว้าและวิจัยของคณาจารย์ บุคลากร นักศึกษา ผู้เรียนในระบบการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยและประชาชนทั่วไป การจัดการความรู้ด้านสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประวัติความเป็นมา ความเชี่ยวชาญรอบรู้และปูมหลังด้านภูมิปัญญาของปราชญ์ท้องถิ่นสู่ภูมิปัญญาที่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ รวมถึงการสืบ เสาะแสวงหา รวบรวม คัดเลือก จัดเก็บ ประมวลด้านเนื้อหาเพื่อถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนนทบุรีศึกษาสู่สาธารณชน เพื่อให้บุคลากรของสำนักบรรณสารสนเทศมีทักษะความรู้และมีแนวปฏิบัติที่ดีสามารถดำเนินงานด้านการรวบรวมสารสนเทศ จัดเก็บ วิเคราะห์ สังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการดำเนินงานด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนนทบุรีศึกษา ซึ่งสำนักบรรณสารสนเทศได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมากว่า10 ปี อันเป็นการพัฒนาบทบาทของบรรณารักษ์จากผู้จัดหาหนังสือดีเข้าห้องสมุดมาเป็นการพัฒนาเนื้อหาสารสนเทศด้านนนทบุรีศึกษาที่พัฒนาเป็นหนังสือชุดนนทบุรีศึกษามากกว่า 10 ชื่อเรื่องอันเป็นผลงานทรงคุณค่าในเชิงการรวบรวมจัดเก็บและบอกเล่าถึงปูมหลังอันก่อเกิดเป็นภูมิความรู้ของชาวนนทบุรีที่เป็นการสั่งสมภูมิปัญญา ภูมิวัฒนธรรม เพื่อสร้างความภูมิใจให้อนุชนชาวนนทบุรีรุ่นปัจจุบันได้สืบทอดต่อไปในอนาคต

ตารางที่ 1 แสดงขั้นตอนการดำเนินงานจัดการความรู้ของสำนักบรรณสารสนเทศ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558

ขั้นตอนการดำเนินงาน	กิจกรรมการดำเนินงาน
ขั้นตอนที่ 1 กำหนดประเด็นความรู้และเป้าหมายของการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตรการจัดการความรู้ของหน่วยงาน	1.1 กำหนดประเด็นความรู้ เรื่อง **การจัดการความรู้ด้านสารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล** ที่ครอบคลุมพันธกิจของห้องสมุดด้านการจัดบริการห้องสมุดและสารสนเทศและการส่งเสริมการค้นคว้าด้วยตนเองเพื่อการศึกษาค้นคว้าและวิจัยของคณาจารย์ บุคลากร นักศึกษา ผู้เรียนในระบบการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยและประชาชนทั่วไป โดยคณะกรรมการบริหารสำนักบรรณสารสนเทศ และคณะกรรมการจัดการความรู้ สำนักบรรณสารสนเทศ กำกับดูแลยุทธศาสตร์การจัดการความรู้และกำหนดประเด็นความรู้ ส่วนคณะทำงานจัดการความรู้สำนักบรรณสารสนเทศ เป็นผู้

ขั้นตอนการดำเนินงาน	กิจกรรมการดำเนินงาน
	กำหนดแนวทางและจัดทำแผนการดำเนินงานจัดการความรู้ ประจำปี 2558 1.2 กำหนดเป้าหมายในการจัดการความรู้ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านกระบวนการ วิธีการ ขั้นตอนและเทคนิคต่างๆ สำหรับการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการจัดการความรู้มาพัฒนาทักษะการปฏิบัติงานด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลของสำนักบรรณสารสนเทศ
ขั้นตอนที่ 2 กำหนดบุคลากรกลุ่มเป้าหมายที่จะพัฒนาความรู้และทักษะให้สอดคล้องกับประเด็นความรู้ที่กำหนดในขั้นตอนที่ 1	2.1 บุคลากรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวม จัดเก็บ จัดการและบริหาร พัฒนาเนื้อหา พัฒนางานเทคนิคห้องสมุด งานเทคโนโลยีสารสนเทศ และการให้บริการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นของสำนักบรรณสารสนเทศ 2.2 บุคลากรของสำนักบรรณสารสนเทศที่เป็นผู้แทนคณะทำงานข้อมูลท้องถิ่น ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยสวนภูมิภาค ที่ดำเนินงานด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมกัน จำนวน 20 สถาบัน 2.3 กำหนดแนวทางการดำเนินงานจัดการความรู้และสำรวจผลการปฏิบัติงานที่เป็นจุดเด่นของบุคลากร ขั้นตอน วิธีการให้บริการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสื่อบุคคลเพื่อกำหนดเป็นประเด็นสำหรับใช้ในกระบวนการจัดการความรู้ให้ได้องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการดำเนินงาน
ขั้นตอนที่ 3 การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากความรู้และทักษะของผู้มีประสบการณ์ตรง (Tacit Knowledge) เพื่อค้นหาแนวปฏิบัติที่ดีตามประเด็นความรู้ที่กำหนดในขั้นตอนที่ 1 และเผยแพร่ไปสู่บุคลากรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่กำหนด	3.1 เรียนเชิญวิทยากรผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยมาบรรยาย ถ่ายทอดความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล จำนวน 4 เรื่อง 1) สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล: กระบวนการขั้นตอนภาคสนาม 2) สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล: จากปูมสู่ภูมิ 3) สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล: ประสบการณ์ภาคสนามตามครูภูมิปัญญา 4) สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล: ความเหมือนและแตกต่างจาก 4 ภูมิภาคของไทย

ขั้นตอนการดำเนินงาน	กิจกรรมการดำเนินงาน
ขั้นตอนที่ 4 มีการรวบรวมความรู้ตามประเด็นความรู้ที่กำหนดในขั้นตอนที่ 1 ทั้งที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีมาพัฒนาและจัดเก็บอย่างเป็นระบบโดยเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณอักษร (Explicit Knowledge)	4.1 ดำเนินการรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล หรือแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีมาพัฒนาการจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสื่อบุคคล รวมทั้งการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ โดยเผยแพร่เป็นลายลักษณอักษร เพื่อให้บุคคลากรกลุ่ม เป้าหมายที่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ และเข้าถึงแนวปฏิบัติที่ดีได้โดยง่าย 4.2 กำหนดใช้ช่องทางการเผยแพร่อย่างเป็นลายลักษณอักษร 3 ช่องทาง ได้แก่ 1) บล็อก **“บรรณสาระความรู้”** ของห้องสมุดซึ่งใช้เป็นเครื่องมือ เผยแพร่ความรู้ที่เกิดจากการจัดการความรู้เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของ บุคลากรห้องสมุดอย่างต่อเนื่อง 2) เว็บไซต์การจัดการความรู้ของสำนักบรรณสารสนเทศ http://librarykm.stou.ac.th/ODI/KM/main.html 3) เว็บไซต์ห้องสมุด http://library.stou.ac.th/ 4.3 พิมพ์คู่มือและแนวทางการดำเนินงานจัดการความรู้ด้านสารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล ในรูปสื่อสิ่งพิมพ และสื่ออิเล็กทรอนิกสเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเผยแพร่ความรู้ทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ผลจากการจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล จากทุกๆ กิจกรรมที่คณะทำงานจัดการความรู้ได้จัดขึ้น ส่งผลให้สำนักบรรณสารสนเทศได้องค์ความรู้ที่ดีในด้านการจัดการความรู้สารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลทั้งในรูปคู่มือการปฏิบัติงาน แนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินงานจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล รวมถึงสาระความรู้ที่เกี่ยวข้องที่ได้รับจากวิทยากรผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์ตรง สรุปพอสังเขปได้ ดังนี้

1. กระบวนการจัดเก็บและรวบรวมสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์ชุมชนจากคำบอกเล่า หลายคนมักจะคิดว่าเป็นเรื่องยาก แต่จากประสบการณ์การเก็บข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3 จังหวัดชายแดนใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกรุงเทพฯ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น/ชุมชนชาวมอญในไทย ของสุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ (2554) บอกเล่าถึงวิธีการทำงานเบื้องต้นไว้ ดังนี้

ชุมชน: ความหมาย มนุษย์คือสัตว์สังคมที่อาศัยอยู่รวมกันเป็นเวลาอันยาวนานจนเกิดเป็น ชุมชนที่มีศูนย์รวมจิตใจเดียวกัน เช่น วัดเดียวกัน มีความสัมพันธ์ ความคิดเห็นและความเชื่อไปในทางเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีความผูกพันกับพื้นที่ที่เป็น “มาตุภูมิ” ด้วย

ท้องถิ่น: ความหมาย ท้องถิ่น คือการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอาศัยอยู่ด้วยกัน และมีการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมเดียวกัน เช่น คนที่อยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นป่าชายเลนที่ไม่สามารถทำนาได้ แต่จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำไปสู่วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่สอดคล้องกับธรรมชาติจึงนำเอาชะคราม ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในป่าชายเลนมาใช้

ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ได้ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หากกล่าวถึงท้องถิ่นจะหมายถึงลักษณะที่เป็นขอบเขตชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่มีสิ่งที่ควรพิจารณาเป็นหลักคือสภาพท้องถิ่นนั้นๆ หรือที่เรียกกวา “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ไม่ใช่การแบ่งเขตการปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เทศบาล หรือจังหวัด ในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นเหล่านี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นอันเป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม ระบบความเชื่อ พิธีกรรมและการเมือง การปกครอง จนทำให้ผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ มีอะไรหลายๆ อย่างร่วมกันและคล้ายคลึงกัน จนมีจิตสำนึกว่าเป็นคนถิ่นเดียวกัน เป็นการศึกษาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันโดยแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมอะไรเกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งสิ่งที่ควรศึกษาในโลกนี้มี 3 ภูมิ คือ 1. มาตุภูมิ หมายถึง บ้านเกิดเมืองนอน ท้องถิ่น บ้าน เมือง ความหลากหลายชาติพันธุ 2. ชาติภูมิ หมายถึง ประเทศชาติ เป็นปิติภูมิ เป็นแผ่นดินเกิด เป็นสิ่งที่อยู่ลึกๆ ของชาตินิยม และ 3. โลกภูมิ

ประวัติศาสตร์บอกเล่า: ความหมาย

สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ (2554) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของประวัติศาสตร์บอกเล่าอย่างกว้างๆ ว่าการเก็บบันทึกเรื่องราวความทรงจำผ่านคำพูดที่มาจากประสบการณ์มนุษย์ โดยอาจเป็นประสบการณ์ทางอ้อมที่ได้ยินหรือได้ฟังมาซึ่งในการจัดทำประวัติศาสตร์บอกเล่ามีขั้นตอนที่สำคัญคือ 1. กำหนดประเด็นหัวข้อปัญหาหรือประเด็นกรอบประวัติศาสตร์ให้ชัดเจน 2. ศึกษารวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่ 3. ประเมินคุณค่าและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่บอกเล่า 4. วิเคราห์ข้อมูล และ 5. นำเสนอข้อมูล

จากสาระความรู้และประสบการณ์ตรงของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่ได้บรรยายและให้ความรู้กับคณะทำงานจัดการความรู้ สำนักบรรณสารสนเทศ ซึ่งคณะทำงานฯ ได้รวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อประมวลเนื้อหาสาระให้ได้องค์ความรู้ใหม่ในด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล อันเป็นแนวปฏิบัติที่ดีที่เป็นประกาศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เรื่อง ประกาศแนวปฏิบัติที่ดีการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล ดังนี้

แนวปฏิบัติที่ดีเรื่อง การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล
ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ข้อ 1 สำนักบรรณสารสนเทศเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในการดำเนินการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล โดยมีหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

ข้อ 2 กระบวนการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล มีขั้นตอนหลัก ดังนี้

(1) กระบวนการเตรียมการก่อนปฏิบัติงานภาคสนาม ให้มีการศึกษาทำความเข้าใจในสาระความรู้เกี่ยวกับสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นก่อนการปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสารสนเทศจากสื่อบุคคล ดังต่อไปนี้

(1.1) ให้ศึกษา ทำความเข้าใจ วิเคราะห์ประเด็นและขอบเขตขององค์ความรู้ที่จะดำเนินการเก็บรวบรวม

(1.2) ให้วิเคราะห์วางแผนการดำเนินงานภายหลังการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลแล้ว

(2) ขั้นตอนการวางแผนโครงการ มีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

(2.1) ให้สร้างทีมงานที่ประกอบด้วยบุคลากรที่มีความรู้ ทักษะพื้นฐานบางส่วนที่ครอบคลุมประเด็นของเรื่องที่จะดำเนินการ โดยการพิจารณาเลือกทีมงานจากบุคลากรฝ่ายต่างๆ ตามศักยภาพความพร้อม และกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละทีมงาน ทั้งทีมงานหลักและทีมงานย่อยที่ชัดเจน

(2.2) ให้พัฒนาเนื้อหาโดยการกำหนดกรอบงานในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวของจากแหล่งต่างๆ และกำหนดกรอบเนื้อหา

2) ค้นคว้าแหล่งข้อมูลที่ใกล้ตัวเป็นลำดับแรก และตามด้วยแหล่งค้นคว้าอื่นๆ

3) ให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ระบุในบรรณานุกรมท้ายเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ศึกษา ข้อมูลใดที่มีการกล่าวซ้ำจากหลายแหล่ง ให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นข้อมูลสำคัญ โดยต้องอาศัยการสังเกต สงสัย ตั้งคำถามเพื่อเป็นแนวในการหาข้อมูลเชิงลึกต่อไป

4) ให้วิเคราะห์กรอบเนื้อหาเพื่อหาแหล่งข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งต้องเป็นแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้ แสดงถึงข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์มาแล้ว

(2.3) ให้มีการเสาะหาแหล่งข้อมูลและบุคคลที่เป็นผู้รู้ ผู้เล่นในเรื่องที่กำหนดนั้นๆ ดังต่อไปนี้

1) เสาะหาแหล่งข้อมูลเพิ่มเติม เช่น หน่วยงานที่ดำเนินการในเรื่องนั้นๆ เป็นต้น ทั้งนี้ ให้เก็บข้อมูลทุกประเภทที่สืบเสาะ แสวงหาได้ไว้ก่อน แม้จะเป็นข้อมูลที่ยังไม่ใช่ข้อมูลเชิงลึกและตรงกับความต้องการมากนัก

2) ประสานหาข้อมูลต่อเนื่องจากบุคคลหรือแหล่งข้อมูลที่น่าจะเกี่ยวข้อง ข้อมูลบุคคลจากเว็บไซต์ให้บริการค้นรายชื่อผู้ใช้โทรศัพท์ หรือจากสมุดโทรศัพท์ทุกประเภท

3) ให้ติดต่อบุคคลที่เป็นผู้รู้ด้วยตนเอง โดยการประสานทั้งทางโทรศัพท์และการไปพบด้วยตนเอง มีการแนะนำตัว เหตุผลในการติดต่อ ที่มา วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการอย่างชัดเจน

4) แหล่งข้อมูลบางแหล่ง เช่น วิทยานิพนธ์หรืองานวิจัย อาจมีข้อมูลไม่ตรงกับที่ต้องการทั้งหมด เป็นการได้ข้อมูลทางอ้อม ซึ่งส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และรายการบรรณานุกรมที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์เนื้อหา การกำหนดกรอบเนื้อหาต่อไป

5) หาข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ได้รับการแนะนำว่าเป็นผู้รู้ในเรื่องนั้นๆ ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดสัมมนา เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลในคราวเดียวกัน โดยมีรูปแบบการเก็บข้อมูลจากการพูดคุยในประเด็น/ ตามแบบฟอร์มที่กำหนดไว้ (เช่น ชื่อ คำนำหน้า ชื่ออื่น ๆ อายุ ระบุวัน เดือน ปีเกิด สถานที่ติดต่อ การศึกษา (ระดับต่างๆ) สถานที่ติดต่อ หมายเลขโทรศัพท์ ข้อมูลประวัติอื่น ๆ อาชีพ ประวัติการทำงาน ผลงานทางตรงที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น แนวคิด ผลงานและกิจกรรม ผลงานที่ปรากฏต่อสังคม (ผู้นำชุมชน ผู้ก่อตั้งกลุ่ม/ชุมชน ประวัติ เกียรติคุณ รางวัล พร้อมปี/เวลาที่เกี่ยวข้อง ความรู้/ความชำนาญ ผลงานทางวิชาการ บรรณานุกรม ชีวประวัติ) และสรุปถอดความที่ได้รับ เพื่อนำไปสู่การกำหนดกรอบเนื้อหาอีกทางหนึ่ง

6) เสาะหาข้อมูลในเชิงลึกต่อ ทั้งจากบุคคลต่อไปนี้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้อาวุโสหรือจากสถานที่ ได้แก่ บ้าน ชุมชน สถานที่ที่เกี่ยวข้อง พิพิธภัณฑ์ และสื่อต่างๆ เช่น ภาพถ่าย ต้นแบบตัวเขียน หนังสือที่ระลึก หนังสืองานศพ เป็นต้น

7) แบ่งกลุ่มสื่อบุคคลตามลักษณะการให้ข้อมูลดังต่อไปนี้ กลุ่มผู้ชี้แนะแหล่งผู้ให้ข้อมูลเบื้องต้น ผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ผู้รู้ผู้เล่นเรื่องนั้น ผู้ทำอาชีพที่เกี่ยวข้อง ผู้สนใจ ผู้ให้การแบ่งปันข้อมูล (ซึ่งอาจไม่ใช่คนในพื้นที่ก็ได้)

(2.4) ให้พัฒนา สร้างสรรค์เนื้อหาสารสนเทศและผลิตเป็นสื่อ เช่น หนังสือ และหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ บทความ นิทรรศการเคลื่อนที่และนิทรรศการออนไลน์ เป็นต้น

(2.5) ให้มีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์สารสนเทศที่ได้พัฒนาเนื้อหาเรียบร้อยแล้ว

(3) กระบวนการปฏิบัติงานภาคสนาม ให้มีการกำหนดขอบเขตการเก็บข้อมูล ขนาดทีมงาน วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องการใช้ในการเก็บข้อมูล งานเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

(3.1) การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ บันทึกภาพ เสียง เหตุการณ์ อาชีพ ภูมิปัญญา พิธีการ ประเพณีสำคัญของชุมชนท้องถิ่น ตามกรอบเนื้อหาที่กำหนดไว้

(3.2) การเตรียมตัวลงพื้นที่เก็บข้อมูล มีขั้นตอนการดำเนินการดังต่อไปนี้

1) หาข้อมูล ตรวจสอบกับบุคคลในพื้นที่ นัดหมาย แจ้งทีมงาน เตรียมพาหนะการใช้รถราชการมีตราอาจจะมีความจำเป็นสำหรับการติดต่อครั้งแรก เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ ใช้สมุดเล่มจดบันทึกให้เป็นชุดเดียวกันตลอดโครงการ จดชื่อ อายุ ปีเกิด (วัน เดือน)/อายุตัว ปี เดือนของผู้ให้ข้อมูล จดวัน เดือน ปี ช่วงเวลาที่พบปะ พูดคุย ที่อยู่ ที่ทำงาน หมายเลขโทรศัพท์บ้าน หมายเลขโทรศัพท์เคลื่อนที่ เน้นความถูกต้องแม่นยำของข้อมูล

2) ทำรายละเอียดภาพรวม/ข้อมูลเบื้องต้นสำหรับสื่อสารกับทีมงาน เพื่อเตรียมตัวล่วงหน้าอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร

3) หาข้อมูลเพิ่มเติมก่อนลงพื้นที่จริงจากแหล่งต่างๆ เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่เก็บข้อมูล เช่น วัสดุอุปกรณ์ที่ชุมชนต้องใช้ในงานประเพณีต่างๆ เป็นต้น ต้องวางแผนเตรียมการกรณีการเก็บข้อมูลในเรื่องที่ต้องใช้เวลานาน

4) เตรียมความพร้อมของผู้เก็บข้อมูลในขณะลงพื้นที่ เช่น การเตรียมอาหารการกินของทีมงาน ปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันที่ง่ายเพื่อไม่ให้กระทบกับการเก็บข้อมูล

(3.3) ข้อควรคำนึงในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

1) วัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ได้จำกัดตามพื้นที่ภูมิศาสตร์หรือท้องที่ปกครองอย่างเข้มงวด แต่เป็นอาณาบริเวณละแวกใกล้เคียงกันหรือการเป็นกลุ่มชนที่ร่วมวัฒนธรรมเดียวกัน

2) มีผู้ส่งข่าวคราวในพื้นที่

3) ต้องเร่งทำงานแข่งกับ “เวลา” ของผู้รู้

4) ต้องคล่องตัวเรื่องเวลา โอนอ่อนตามผู้รู้/ชาวบ้านได้ เวลาของชาวบ้านไม่ซับซ้อนสามารถบอกล่วงหน้าได้

5) ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ต้องให้เวลาชาวบ้านสะดวกจริงๆ รอคอยให้เป็นไปตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน เน้นเวลาของชาวบ้าน อย่าขัดจังหวะการกินการอยู่ การทำมาหากินของชาวบ้าน

6) ต้องไปถึงที่หมายก่อนเวลาที่กำหนดโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นเวลาใด

7) นัดหมายในรูปแบบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การบันทึก วัน/เวลา/สถานที่ ที่นัดหมายไว้ในปฏิทินหรืออุปกรณ์ช่วยจำสมัยใหม่

8) ระบุเวลานัดหมายที่ชัดเจน สื่อความตรงกันทั้งสองฝ่าย เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อน

9) โทรย้ำเตือน โทรตาม โทรขอบคุณ และโทรเยี่ยมเยือน

(3.4) การให้เกียรติ สร้างความเชื่อมั่น จริงจังกับการสัมภาษณ์ การซักถาม และการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยคำนึงถึงข้อควรปฏิบัติและข้อควรระวังต่อไปนี้

1) การแต่งกาย ต้องเหมาะสมตามกาละเทศะ งดใส่เครื่องประดับ อาทิ แหวน สร้อย กำไล ต้องกลมกลืนกับชาวบ้านกรณีเป็นพิธีการ

2) ไปพบผู้รู้แบบเป็นลูกหลาน ไปพบบ่อยๆ สร้างความไว้เนื้อเชื่อใจ

3) การพูด การเจรจา การขอความอนุเคราะห์ การกล่าวขอบพระคุณ การกล่าวขอโทษ ให้เหมาะสมกับบุคคลในสถานะต่างๆ ทั้งบุคคลธรรมดา ผู้หลักผู้ใหญ่ เพศชาย เพศหญิง ภิกษุสงฆ์ อิหม่าม ฮัจยี หลวงพ่อ

(3.5) การแสดงน้ำใจ ต้องให้เวลา ให้ใจ มีน้ำจิตน้ำใจ เสมอต้น เสมอปลาย

(3.6) ความกตัญญูต่อผู้รู้เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง มีแนวทางการดำเนินงาน อาทิ

1) ถ่ายภาพให้ อัดภาพใส่กรอบให้ เป็นการขอบพระคุณด้วยมิตรไมตรี

2) เยี่ยมตามโอกาส อาทิ เทศกาล สงกรานต์ ปีใหม่ เจ็บป่วย

3) ช่วยงานชุมชน เช่น งานบุญของศาสนา ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม งานกิจกรรมประเพณี

4) ร่วมงาน/ช่วยงานของชาวบ้าน งานบวช งานแต่งงาน งานศพ

(3.7) มีความพร้อมที่จะเก็บข้อมูลอื่นที่จะเป็นประโยชน์เพิ่มเติมได้

(3.8) ผู้ปฏิบัติงานต้องสามารถทำหน้าที่แทนกันได้ ช่วยเหลือกันได้ภายในทีมงาน

(3.9) ใช้ประสบการณ์เดิมในการเก็บข้อมูลครั้งก่อนมาปรับใช้สำหรับการเก็บข้อมูลในครั้งต่อๆ ไป

(3.10) ตั้งใจทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่ จริงจัง เอาใจใส่ แม้จะไม่มีพื้นฐานในเรื่องนั้นๆ มาก่อน

(4) กระบวนการหลังการลงภาคสนาม ให้จัดการข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทันทีภายหลังการเก็บข้อมูลแล้ว เช่น ถอดความจากเทปบันทึกเสียง สรุปความ บันทึกข้อมูลรายละเอียดลงในแบบฟอร์มที่กำหนดไว้ ทำบัญชีจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่จัดเก็บสำหรับใช้อ้างอิงต่อไป

ข้อ 3 ผู้อำนวยการสำนักบรรณสารสนเทศโดยความเห็นชอบของที่ประชุมคณะผู้บริหารสำนักบรรณสารสนเทศ ดำเนินการเพื่อให้การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลของสำนักบรรณสารสนเทศตามข้อ 1 เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดังนี้

(1) กำหนดผู้รับผิดชอบการจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล

(2) กำหนดผู้รับผิดชอบ ติดตามและรายงานผลการจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล

(3) กำหนดให้มีการเพิ่มพูนความรู้และทักษะแก่บุคลากรผู้ดำเนินงานการจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล

(4) กำหนดรูปแบบและวิธีการสื่อสารการดำเนินงานการจัดการความรู้สารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลของสำนักบรรณสารสนเทศได้รับทราบทั่วกัน

ภาพที่ 1 ผลงานที่เกิดจากองค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการความรู้เรื่อง การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล สามารถผลิตผลงานหนังสือชุดนนทบุรีศึกษาอันเป็นที่มาของชื่อ “จากปูม สู่ภูมิ สู่ความยั่งยืน”

การนำไปใช้ประโยชน์

บุคลากรของสำนักบรรณสารสนเทศผู้ปฏิบัติงานและผู้ให้บริการมีความรู้ความเข้าใจวิธีการด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคลอันจะเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานที่ดีต่อไปในอนาคต และสำนักบรรณสารสนเทศมีองค์ความรู้ด้านการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล ที่เป็นการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ตรง ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย สำหรับใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสื่อบุคคล และการดำเนินโครงการนนทบุรีศึกษาซึ่งเป็นโครงการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นนนทบุรีศึกษาของชุมชนนนทบุรี และประโยชน์เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการความรู้กับสถาบันเครือข่ายความร่วมมืออื่นๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ. (2551). *การสังเคราะห์นิยามและแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย*. วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน), 50-59.

ทวีศักดิ์ กออนันตกูล. (2552). *เทคโนโลยี 2.0 Web 2.0 Library 2.0, Enterprise 2.0 จำเป็นสำหรับห้องสมุดจริงหรือ?.* ใน การจัดการการเปลี่ยนแปลงห้องสมุดในทศวรรษหน้า หน้า 23-38 กรุงเทพฯ; สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นวรัตน์ รามสูต และนงศิลินี โมสิกะ. (2552). *ศธ. กับการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย: รมว.ศธ. มอบเครื่องหมายเชิดชูเกียรติและบรรยายเรื่อง ศธ. กับการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย.* เข้าถึงวันที่ 22 ธันวาคม 2558 จาก http://www.moe-ews.net/index.php?option=com_content&task=view&id=1429&Itemed=2&preview=popup

สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์. (2554). *ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน*. กรุงเทพมหานคร; สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

สมพร พุทธาพิทักษ์ผลและคณะ. (2549). *นนทบุรีท้องถิ่นของเรา* .รายงานการวิจัยการพัฒนาเครือข่ายบริการองค์ความรู้และสารสนเทศดิจิทัลสู่ชุมชน. นนทบุรี: สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.